

Attachment style as a determinant of romantic partner choice

Iryna Frankova

Department of Psychosomatic Medicine and Psychotherapy,
Bogomolets National Medical University

Oksana Gavrilova

Bogomolets National Medical University

Relationships in society meet different social needs, for example, belonging to a social group (friends, neighbours) is needed to ensure a sense of social integration, and attachment (for example, in a romantic couple) is needed to meet the need for emotional intimacy. One of the important tasks of late adolescence is to establish an intimate relationship with a romantic partner.

It is known that an important predictor of partner choice is the early experience of attachment to parents. The system of attachment is a critical component in human relations. This experience will affect personality and interpersonal relationships in the later stages of ontogenesis.

The article presents a literature review, both theoretical and empirical studies, of the links between attachment to a romantic partner and features of relationships with parents. The dependence of the quality of attachment to a romantic partner with the quality of attachment to parents was determined. The quality of attachment to parents correlates with the image of them and their attitude to sons and daughters. Features of attachment to a romantic partner are associated with the images of both the parents and the partner. Without a reliable attachment base, the processing of emotionally charged conflicts from the past between partners is almost impossible, without this base activated fears and anxieties often become unbearable for the couple, a lot of resistance occurs.

The concept of transferring the style of attachment between generations proves that people who lack confidence in their parents, as adults, have difficulties in establishing stable romantic relationships and empathic response to the needs of their children. Therefore, studying the factors and mechanisms of the attachment system development in adolescence with possible further psychotherapeutic influence is of particular importance for psychology in general, and medical psychology in particular.

Актуальність

Однією з важливих задач пізнього юнацького віку є реалізація соціальних потреб, зокрема, потреби в спілкуванні, встановленні глибоких, зрілих відносин з однолітками обох статей [1]. Відносини в соціумі задовольняють різні соціальні потреби, наприклад, приналежність до соціальної групи (коло друзів, об'єднання сусідів) потрібна для забезпечення відчуття соціальної інтегрованості, а прив'язаність (наприклад, у романтичній парі) необхідна для задоволення потреби в емоційній близькості [2].

Цей період життя юнаки стикаються з новими складнощами та викликами: самовизначення власної ідентичності, розвиток самооцінки, набуття все більшої незалежності та відповідальності [3]. Крім того, вони часто стикаються з надто високими очікуваннями родини, близьких та однолітків. Такі ситуації неминуче провокують певний ступінь безпорадності, невпевненості, стресу та відчуття втрати контролю [4]. Молоді люди стикаються з активними змінами та переходами з одного стану в інший у кількох сферах одночасно. Вони повинні

приймати важливі рішення щодо напрямку руху в житті, наприклад, обирати заклад вищої освіти, місце проживання, групи однолітків чи романтичного партнера. Досвід перших близьких відносин з ровесниками, відносин дружби і любові, стане основою побудови майбутніх відносин у подружній парі.

Відомо, що важливою детермінантою вибору романтичного партнера є ранній досвід прив'язаності до батьків. Цей досвід впливатиме на особистість людини і її міжособистісні відносини на наступних стадіях онтогенезу [5, 6]. Формування системи прихильності є критичним компонентом в людських відносинах. Система прихильності являє собою первинну генетично закріплену, мотиваційну систему, яка активізується між значимим дорослим і немовлям відразу після народження і забезпечує виживання [7]. Важливу роль у формуванні прихильності відіграє гормон окситоцин, мати прив'язується до плода, а потім до немовляти, а він до неї. Немовля формує надійну симпатію по відношенню до того дорослого, який піклується про нього, чуйно розпізнає потреби і задовольняє їх. Спочатку прив'язаність виникає як функція адаптації до середовища. Біологічно закладена система прихильності сильного емоційного зв'язку, активується коли виникає яка-небудь зовнішня або внутрішня небезпека (немовля шукає близькості з матір'ю коли відчуває страх, тривогу або біль). Дж. Боулбі, засновник теорії прив'язаності, стверджував, що потреба в близьких емоційних відносинах, що з'являється у новонародженого, формує особливі соціальні зв'язки, які продовжують існувати та забезпечувати регуляцію емоцій протягом усього дорослого життя [6, 8].

У поняття прихильності входять почуття, очікування і стратегії поведінки, які людина вивчила з досвіду спілкування з батьками. Такий патерн в основному формується протягом першого року життя, і залишається відносно незмінним. Внутрішні репрезентації прихильності матері визначають її поведінку по відношенню до дитини. А в подальшому комбінація темпераменту і взаємодій з фігурами опіки веде до інтерналізації сприйнятих взаємодій, обумовлює звичні типи поведінки і стає основою рис характеру і ідентичності дитини. Так зовнішня реальність формує внутрішню. У дослідженнях М. Ейнсворт були виділені три основні типи прив'язаності дитини до матері - надійний (безпечний), тривожно-амбівалентний і тривожно-унікаючий [9]. Пізніше був виділений дезорганізований тип (М. Мейн) [10]. Досвід надійної прив'язаності у малечому віці є предиктором здатності до емпатії, здатності ініціювати соціальні контакти, стійкості Его. Важливим в цьому сенсі є те, що діти з надійною прив'язаністю функціонують добре, тому що пошук близькості і дослідження навколишнього середовища в них врівноважений. Чутливість об'єкта прив'язаності по відношенню до тривоги дитини надає дитині впевненість в дослідженні нових ситуацій, а також демонструє, що можна довіряти іншим людям, вони можуть допомогти, а не шкодити дитині в ситуації потреби або біди. Дитина шукає безпеки і комфорту спочатку в близькості з матір'ю, потім у відносинах з іншими близькими людьми (іншими дорослими, пізніше - з однолітками).

Проте, ранній досвід відносин у парі мати-дитя не завжди є таким, що задовольняє потреби дитини. Негативний ранній досвід формує в подальшому відчуття втрати зв'язків з найближчим оточенням, сприяє формуванню самотності, схильності до соціальної ізоляції та саморуйнівної поведінки [11]. Унікаючий стиль прив'язаності надалі проявляється в екстерналізації (агресивні прояви), а також інтерналізації (соціальна тривога, психосоматичні скарги), проблемах з поведінкою протягом дитинства та юнацтва [9]. Діти з унікаючим стилем прив'язаності демонструють стійке уникання емоційної близькості, труднощі у переживанні відчуття безпеки [9]. При амбівалентному стилі прихильності, діти страждають від непослідовних реакцій та відсутності підтримки, коли вона потрібна з боку фігур прив'язаності [12]. Не кожен раз коли діти просять про підтримку, батьки бувають чуйними; така дитина стикається з непослідовною та непередбачуваною реакцією батьків, то унікаючою, то надійною [9]. Люди з амбівалентним стилем прихильності бажають лишатися з людьми і прагнуть до формування прив'язаності, не зважаючи на те, що можуть мати незадовільні стосунки.

У більш пізніх дослідженнях ряду психологів [13, 14, 15] було висунуто і обґрунтовано припущення про те, що в процесі близьких взаємин між дорослими людьми формуються емоційні зв'язки подібні до прив'язаності дитини до матері. Але на відміну від несиметричних відносин прив'язаності матері і немовляти, відносини романтичної прихильності дорослих людей носять двосторонній характер: обидва дорослих в діаді є джерелом почуття безпеки і комфорту. Емпіричним шляхом було виявлено, що стилі прив'язаності дорослих подібні до виділених у немовлят [14, 15]. Згодом дослідники зробили висновок про те, що даний конструкт більш коректно розглядати як двохфакторну модель прив'язаності, де стилі прив'язаності утворюються поєднанням ступеня занепокоєння з приводу відносин прив'язаності із ступенем уникання відносин прив'язаності [16]. Занепокоєння може бути пов'язане зі страхом бути неважливим для свого романтичного партнера, уникання - зі ступенем дискомфорту, який суб'єкт відчуває від психологічної близькості.

Інтерв'ю виявлення стилю прихильності для дорослих містить питання, в інтерв'ю респондента просять описати відносини з батьками в ранньому дитинстві, пригадати чи грали вони з власною дитиною, як проводили вихідні, що робили тоді, коли дитина погано себе почувала чи хворіла, або якщо траплялось якесь горе (смерть або хвороба близьких), як саме реагували батьки. Для аналізу також важливими є описи перших розлук, покарань або загроз від батьків. Респондента просять назвати п'ять прикметників які описують матір, батька, та проаналізувати, як ставлення батьків вплинули на формування особистості.

Ці питання ставлять на меті активізувати спогади на рівні репрезентації прихильності і отримати відповіді, що відтворюються в мові. Результати оцінюються під час інтерв'ю на основі лінгвістичного аналізу, головний критерій якого - когерентність, який відповідає наступним критеріям (якість, кількість, зрозуміла структура) [17].

Виділяють наступні типи прихильності в дорослих: надійна внутрішня репрезентація з високою схильністю до прихильності (free autonomous); ненадійно-унікаюча організація внутрішньої репрезентації зі зниженою схильністю до прихильності (dismissing); ненадійно-амбівалентна організація внутрішньої репрезентації із суперечливою схильністю до прихильності (enmeshed, preoccupied); ненадійна організація внутрішньої репрезентації з невирішеною травмою або втратою (unresolved trauma or loss) або дисфункціональна прихильність (внаслідок трансгенераційних механізмів передачі травми) [18].

Існує думка, що у дитини може сформуватись і закріпитись декілька внутрішніх робочих моделей прихильності, наприклад конфліктних відносин з матір'ю, і унікаючих з батьком. Концепція передачі стилю прихильності між поколіннями передбачає, що люди, яким не вистачає довіри до своїх батьків, в дорослому віці матимуть труднощі у формуванні стійких романтичних зв'язків та чуйному реагуванні на потреби власних дітей [19]. Система уподобань юнаків і дорослих людей відрізняється від дитячої більш високим рівнем диференціації моделей себе та інших, здатністю і прагненням, зіставляючи відносини з різними фігурами прив'язаності, конструювати гіпотетичний ідеал відносин [20]. Особливий інтерес викликають дослідження детермінант вибору романтичного партнера, як можливого супутника в майбутньому сімейному житті і патернів побудови взаємовідносин з ним. Незважаючи на те, що тема прихильності як дітей так і дорослих стає досить часто об'єктом наукових досліджень у сфері психології, досліджень, щоб описували зв'язок між характеристиками прихильності до батьків та до романтичного партнера, несподівано мало. Висвітлення вищезгаданих досліджень і стало метою даної статті.

Матеріали і методи

Дослідження, що найбільш вдало відповідало тематиці статті ставило декілька задач:

1. Виявити зв'язок між якістю прив'язаності до батька і матері та суб'єктивне сприйняття

ставлення обох батьків до себе;

2. Визначити чи узгоджена якість прив'язаності юнаків і дівчат до батьків (батька та матері) з якістю прив'язаності до партнера;
3. З'ясувати зв'язок характеристик прив'язаності (уникання і занепокоєння) до романтичного партнера з особливостями уявлень про батьків [21].

У дослідженні взяли участь 34 юнаків і дівчат у віці 18-23 років, залучені в близькі стосунки з романтичним партнером, в тому числі подружні. Для визначення особливостей прив'язаності (показники «уникання» і «занепокоєння») застосовувалася методика «Опитувальник прив'язаності до близьких людей» Н.В. Сабельникової [22], для виявлення особливостей образу себе і партнера застосовувалась методика «Опитувальник міжособистісних відносин» Т. Лірі [23], для визначення особливостей сприйняття ставлення матері і батька до дітей був використаний адаптований для юнацького віку варіант методики «Підлітки про батьків» [24].

Результати

Кореляційний аналіз даних, отриманих за методикою «Підлітки про батьків» і «Опитувальник прив'язаності до близьких людей» виявив статистично значимий зв'язок якості прив'язаності зі сприйняттям юнаками і дівчатами ставлення батьків до них. Занепокоєння у відносинах прив'язаності з матір'ю виявилось негативно пов'язаним з послідовною реалізацією стратегії виховання з боку матері ($r = -0,3$; $p < 0,05$), і з її ворожістю ($r = -0,34$; $p < 0,05$) і позитивно пов'язаним з автономністю з її боку ($r = 0,39$; $p < 0,05$). Чим більш непослідовні матері в своїх виховних аспектах, автономні і ворожі по відношенню до респондентів, тим більше занепокоєння респондентів в їх відносинах прив'язаності з матерями. Відносно прив'язаності до батька помічена протилежна особливість: чим менш автономним сприймається батько, тим більше занепокоєння щодо прив'язаності з ним ($r = -0,33$; $p < 0,05$). Занепокоєння у відносинах з батьком також пов'язано з критикою з його боку ($r = 0,34$; $p < 0,05$). Уникаюча прив'язаність до матері пов'язана з її підвищеною автономністю ($r = 0,35$; $p < 0,05$).

Кореляційний аналіз результатів методики Т. Лірі і методики «Опитувальник прив'язаності до близьких людей» дозволив виявити зв'язок якості прив'язаності ще з деякими особливостями уявлень про батьків. Занепокоєння з приводу відносин прив'язаності до матері було пов'язано з цілим спектром суперечливих характеристик образу матері, зокрема з уявленням про неї як домінуючої ($r = 0,38$; $p < 0,05$), авторитарної ($r = 0,3$; $p < 0,05$) і альтруїстичної ($r = 0,5$; $p < 0,05$), доброзичливої ($r = 0,35$; $p < 0,05$) у взаєминах. Уникання в стосунках з батьком пов'язано з виразністю такої риси в його образі як домінування ($r = 0,39$; $p < 0,05$).

Отримані результати кореляційного аналізу дозволяють стверджувати, що якість прив'язаності до романтичних партнерів узгоджується як з якістю прив'язаності до матері, так і з якістю прив'язаності до батька. Відзначений зв'язок уникання у відносинах прив'язаності з романтичним партнером зі схильністю уникати близьких стосунків і з батьком ($r = 0,48$; $p < 0,05$), і з матір'ю ($r = 0,60$; $p < 0,05$). Занепокоєння у відносинах прив'язаності до матері має позитивний взаємозв'язок з занепокоєнням щодо прив'язаності до романтичного партнера ($r = 0,79$; $p < 0,05$).

Дискусія

Коли юнак чи дівчина шукає близьких стосунків, підсвідомо вони шукають людину, до якої можна було б відчувати глибоку прихильність, проте, при формуванні близькості активізується саме та система прихильності, яка сформувалась ще в ранньому дитинстві. Постає справедливе питання: чи зможе романтичний партнер запропонувати надійну прихильність? Партнери відчайдушно бажають, щоб інший в парі став для нього/неї «хорошим батьком/матір'ю», щоб позбутися «поганого дорослого» з минулого.

Репрезентація надійної прихильності може діяти як захисний фактор при психічних навантаженнях (можливість справлятися з розлукою і втратами). При ненадійній прихильності розставання зі значущими особами може сприйматися як серйозна небезпека, що призводить до нарцистичної люті і образи, а в якості психологічних захистів виникають фантазії про велич (я абсолютно незалежний від інших, чи навпаки - вони від мене залежать), якщо і ці захисти не спрацьовують, може виникати самопошкоджуюча поведінка, суїцидальні думки. Також, при ненадійному типі прихильності (амбівалентний) в несвідомих фантазіях, проявляються агресивні бажання, атаки на партнера, або на відносини (бажання їх розірвати).

Якість прив'язаності юнаків і дівчат до батьків пов'язана з особливостями ставлення батьків до них. Чим більш непослідовними (амбівалентними) в своїх виховних аспектах, автономними і ворожими по відношенню до респондентів сприймаються матері, тим вище занепокоєння респондентів (Рис. 1), [21]. У ситуації відсутності константності (послідовності у емоційних реакціях матері) з'являється страх втрати, страх бути покинутим, тобто формується залежна поведінка («чіпляння», «прилипання»), бо на початку дитина не може перебувати без матері тривалий час, через сильну тривогу і страх фактичної чи емоційної розлуки. В майбутньому схожа тенденція у поведінці спостерігається і в стосунках з партнером.

Занепокоєння з приводу відносин прив'язаності з матір'ю виявилось пов'язаним з цілим спектром суперечливих характеристик образу матері (Рис. 1), зокрема з уявленням про неї як альтруїстичної і доброзичливої і, при цьому, домінуючої, авторитарної, що узгоджується з отриманими даними про непослідовність і недостатню передбачуваність (амбівалентність) матерів цих респондентів [21].

Уникання у відносинах з матір'ю пов'язано з її підвищеною автономністю (Рис. 1). Підвищена автономність матері так само не дає дитині пережити гармонійно перехід від симбіозу до етапу індивідуалізації/сепарації за М. Малер. Рано чи пізно, дитина, у своєму розвитку підходить до криз амбівалентності між бажанням автономії і близькості й залежності з матір'ю. В разі небезпеки дитина віддалившись, змушена на короткі миті повертатися до матері, щоб емоційно підзарядитися від неї, звісно якщо мати здатна зарядити упевненістю, то дитина буде розвивати незалежність завдяки природньому бажанню досліджувати світ. В протилежному випадку, коли мати емоційно недоступна, вона не здатна розпізнати потреби дитини, і тим самим позбавити тривоги, чи інших сильних почуттів, що перешкоджає формуванню незалежності в поведінці дитини, спонтанного дослідження оточуючого світу та, як наслідок, можливості вступити у тривалі близькі відносини з романтичним партнером.

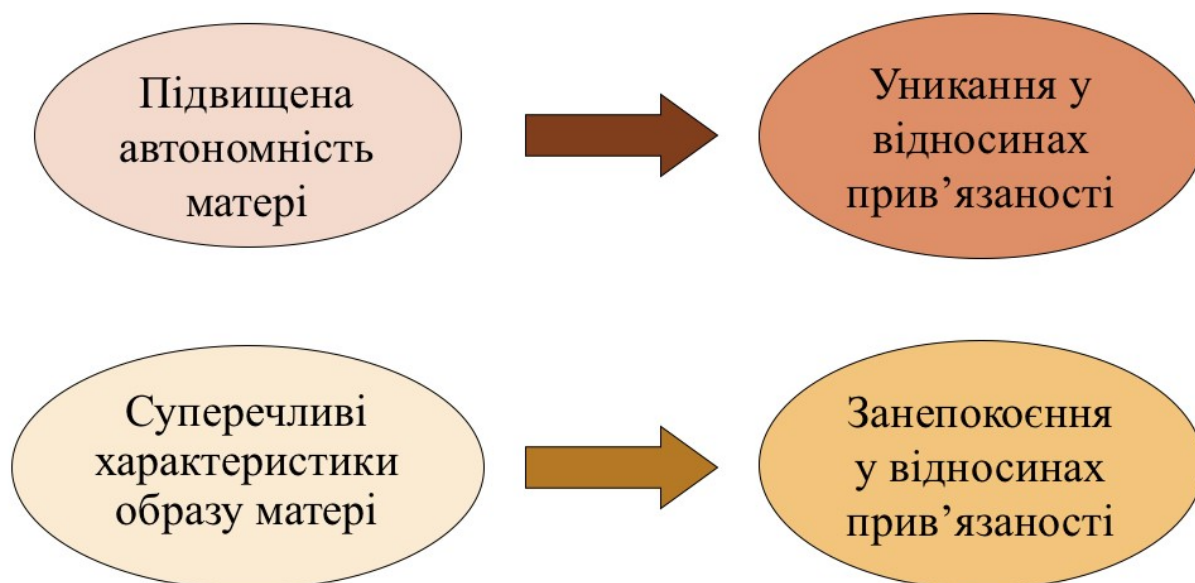

Рисунок 1. Характеристики поведінки матері та особливості системи прив'язаності

Занепокоєння у відносинах прив'язаності з батьком пов'язане з критикою з його боку (Рис. 2) [21]. Злість, роздратування та розчарування, що стоять за критикою з боку батька, часто свідчать про завищені очікування та динаміку ідеалізація/знецінення у відносинах з дитиною. Неможливість батьком «контейнувати» (за В. Біоном) власні чи дитячі агресивні імпульси призводить до неможливості дитини створити гармонійний образ себе, в якому поєднуються одночасно як переваги так і недоліки особистості. Внаслідок інтеграції ідеалізованих та знецінених частин можлива подальша сепарація, переживання розлуки та дорослішання (М. Кляйн). У протилежному випадку, в дорослішому віці юнаки матимуть підвищену тривогу через можливий розрив у стосунках. Метою постійної тривоги є спроба уникнути знецінення у стосунках, щоб вберегти вразливе власне Я.

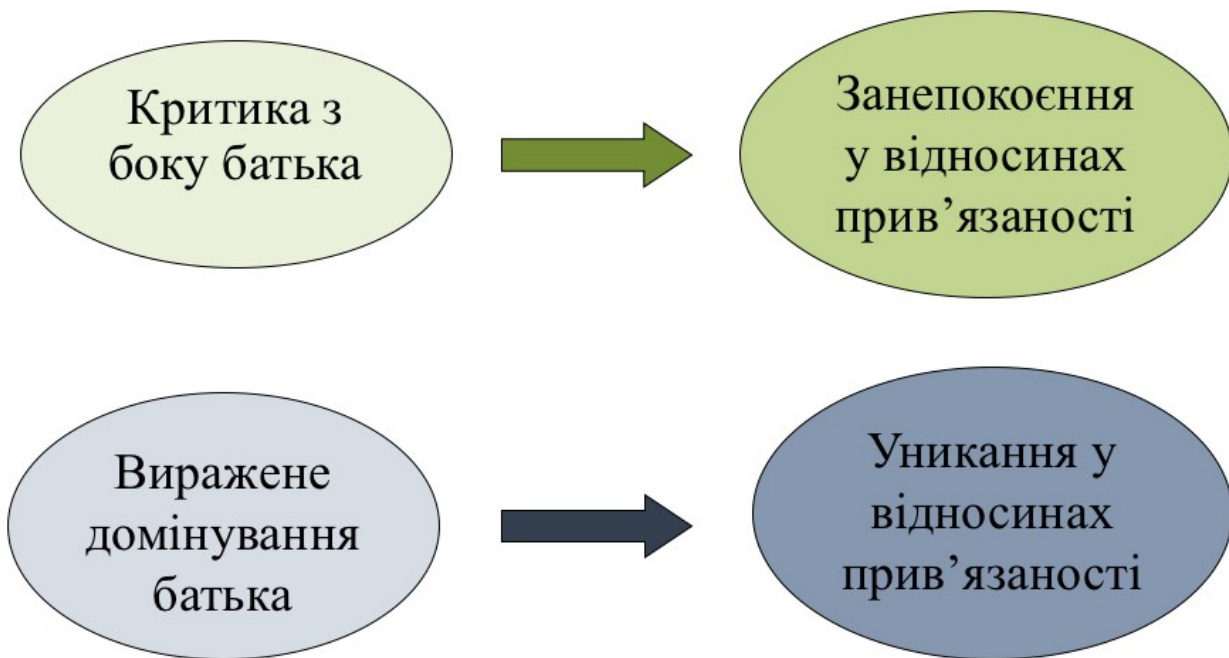

Рисунок 2. Характеристики поведінки батька та особливості системи прив'язаності

Слід зазначити, що якість прив'язаності до романтичних партнерів узгоджується як з якістю прив'язаності до матері, так і з якістю прив'язаності до батька. Виявлено зв'язок характеристик об'єкта романтичної прив'язаності з якістю прив'язаності до батьків. Так, уникання близьких стосунків з матір'ю пов'язано з вибором авторитарного романтичного партнера, уникання у відносинах прив'язаності з батьком - з вибором агресивного партнера (Рис. 3). Уникання в стосунках з батьком пов'язане з вираженням такої особливості у відносинах з ним як його домінування (Рис. 2). Образ романтичного партнера пов'язаний з якістю прив'язаності до нього. Уникання в близьких відносинах з романтичним партнером пов'язано з його авторитарністю, агресивністю, егоїстичністю і домінантністю партнера [21].

Рисунок 3. Взаємозв'язок особливостей взаємодії з батьками та вибору романтичного партнера

Нез'ясованими в даному дослідженні лишаються питання чи є відмінності між юнаками та дівчатами в тому, як відносини з кожним з батьків впливають на якість їх прив'язаності до романтичного партнера і чи залежить цей зв'язок від структури батьківської сім'ї.

Встановлення глибоких і надійних відносин прив'язаності в юнацькому віці, безумовно, відіграє важливу роль в процесі самовизначення, побудови і успішної реалізації життєвих планів на наступних етапах онтогенезу. У зв'язку з цим вивчення факторів і механізмів розвитку системи прив'язаності в цьому віці має особливе значення. Для побудови гармонійних відносин важлива надійна та послідовна поведінка партнера, не слід зловживати розлукою, карати розривом емоційного зв'язку при сварках, варто навчитись емоційно та емпатійно відзеркалювати партнера.

Висновок

Дитячо-батьківські відносини формують основу інтенсивних переживань, які роблять одну людину щасливою від близькості і любові до іншого. Ставши дорослими, ми знову переживаємо подібні інтенсивні почуття, коли закохуємося. Якщо в дитинстві нам не були доступні ці переживання, в дорослому житті ми з більшим побоюванням будемо вступати в романтичні любовні відносини, такі відносини не будуть неможливими, але можуть ставати більш складними та переповненими болісними переживаннями. Як згадувалось вище, у романтичних відносинах часто несвідомо оживають конфлікти раннього дитинства. Без надійної бази відносин прихильності, опрацювання афективно навантажених конфліктів з минулого між партнерами майже неможливо, без цієї бази активовані страхи і тривоги часто стають нестерпними для пари, з'являється безліч захистів і опору. У випадку коли емоційна близькість пов'язана лише з досягненнями, а поведінка завжди має подобатися комусь, відносини стають для людини лише засобом досягнення цієї мети. Але якщо емоції сприймаються як цінні індикатори, помічники в розумінні власного стану і стану іншої

людини, виникають інші моделі поведінки, в яких враховуються почуття партнера, з мотивацією реагувати на них. Саме тому партнерам необхідно емпатичне слухання і чуйне реагування на потреби один одного в кожен конкретний момент.

Додаткова інформація

Конфлікт інтересів

Автори заявляють про відсутність будь-якого конфлікту інтересів.

References

1. Havighurst RJ. Developmental tasks and education. New York: Davis McKay; 1952.
2. Weiss RS. Loneliness: The experience of emotional and social isolation. Cambridge: MIT Press; 1973.
3. Frankova I. Similar but Different: Psychological and Psychopathological Features of Primary and Secondary Hikikomori. *Front Psychiatry*. 2019; 10(558)[DOI](#) | [PubMed](#)
4. Patton GC, Sawyer SM, et al. Our future: a Lancet commission on adolescent health and wellbeing. *Lancet*. 2016; 387(10036):2423-78. [DOI](#) | [PubMed](#)
5. Freud S. Civilization and Its Discontents, the Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. London: Hogarth Press; 1930.
6. Bowlby J. *Прив'язаність*. Gardaryky: Moscow; 2003.
7. Bowlby J. Attachment and loss: Retrospect and prospect. *Am J Orthopsychiatry*. 1982; 52(4):664-78. [DOI](#) | [PubMed](#)
8. Bowlby J. The making and breaking of affectional bonds. *I Aetiology and psychopathology in the light of attachment theory Br J Psychiatry*. 1977; 130:201-10. [DOI](#) | [PubMed](#)
9. Ainsworth MDS, Blehar MC, Waters E, Wall SN. Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. New York: Psychology Press; 2015.
10. Main M, George C. Responses of abused and disadvantaged toddlers to distress inagemates: A study in the day care setting. *Developmental psychology*. 1985; 21(3):407. [DOI](#)
11. Frankova I. Antecedents of primary and secondary acute social withdrawal. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2017; 2(4):e020491. [DOI](#)
12. Mikulincer M, Shaver PR. The Handbook of Solitude: Psychological Perspectives on Social Isolation, Social Withdrawal and Being Alone, An attachment perspective on loneliness. Hoboken: John Wiley and Sons; 2013. [DOI](#)
13. Collins N, Read S. Adult attachment working models and relationship quality in dating couples. *J Pers Soc Psychol*. 1990; 58(4):644-63. [DOI](#)
14. Hazan C, Shaver P. Romantic love conceptualized as an attachment process. *J Pers Soc Psychol*. 1987; 52:511-24. [DOI](#) | [PubMed](#)
15. Shaver PR, Hazan C, Bradshaw D. Love as attachment: The integration of three behavioral systems. New Haven: Yale University Press; 1988.
16. Bartholomew K, Horowitz LM. Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *J Pers Soc Psychol*. 1991; 61(2):226-44. [DOI](#) | [PubMed](#)
17. George C, Kaplan N, Main M. The Adult Attachment Interview, unpublished manuscript. Berkeley: University of California; 1985. [Publisher Full Text](#)
18. Brisch K. Treating Attachment Disorders, Second Edition: From Theory to Therapy. New York: Guilford Press; 2012.
19. Bretherton I, Munholland KA. Internal working models in attachment relationships: A construct revisite. New York: Guilford Press; 1999.
20. Allen JP, Land D. Attachment in adolescence. New York: Guilford Press; 1999.
21. Garvard O, Sabelnikova N. Attachment to a romantic partner of young people with different peculiarities of relationships with parents. *Bulletin of Psychology and Pedagogy of Altai State University*. 2017; 1:27-35. [Publisher Full Text](#)
22. Sabelnikova N, Kashirsky D. Attachment to close people questionnaire. *Psychologichnyj*

zhurnal. 2015; 36(4):84-97.

23. Sobchik L. Psihologija individual'nosti, teorija i praktika psihodiagnostiki. Saint-Petersburg: Rech; 2005.
24. Vasserman LI, Gor'kovaja IA, Romicyna EE. Bat'ky ochyma pidlitka, psihologichna diagnostyka v medyko-pedagogichnij praktyci. Saint-Petersburg: Rech; 2004.